

Bayburt'un Ekonomik Olanakları ile Bu Olanakların Kalkınma Alanındaki Önem Dereceleri

Doç. Dr. M. Tevfik TARKAN

1- Bayburt'un genel coğrafi görünüşü

Doğu Karadeniz bölümünün iç kısmında yer alan Bayburt, Kop ve Soğanlı dağları arasında Çoruh'un açtığı vadi oluşunun biraz genişlemiş kesiminde kurulmuş olup deniz yüzeyinden 1550 m. yüksekliktedir.

Çoruh-Kelkit depresyonunun üzerinde yer alan düzlükler, aralarında hafif yükseklikler gösteren sırtlarla birbirinden ayrılmakta olup bunlar genellikle birbirini takip eden bir zincirin halkaları gibidir. İşte Bayburt bu halkaların daha genişçe bir bölümünde kurulmuştur.

Genellikle Kuzey ve Güneyden Pontit ve Anadolu ile çevrilmiş bulunan düzlükte lias-kretase ve eosen geniş yereyerler halindedir.

Bayburt ovasında eosen flişi derin depolar teşkil eder ve kaidedeki Jura-kretase kalker ve flişinin üzerinde bulunur. Bu kalkerler ve fliş oluşumları bölgede aşındırılmış, yuvarlak yüzey şekilleri meydana getirilmiş ve Bayburt depresyonunun bir düzlük haline gelmesini sağlamıştır. Böylece denizden bir hayli yüksekte bulunan bu düzlükte akarsular ova yüzeyinde akarlar.

Morfolojik özelliklerine anahatlarıyla kısaca göz attığımız Bayburt ovasında iklim karasal bir karakter gösterir. Yıllık ortalama sıcaklığı 9°3 olan Bayburt'ta en düşük ortalama sıcaklık -6°.5 a düştüğü gibi, en yüksek ortalama sıcaklıkta 18°.9 a yükselmektedir. Bu değeri ile Bayburt, Erzurum'la son derece bir uyum içindedir. Yıllık ortalama yağışı ise 438 .m.m. olan Bayburt'ta en fazla yağış düşen mevsim İlkbahardır (168.5 m.m.). Yağışlar kış mevsiminde kar şeklindedir ve kar 6-7 ay topraktan kalkmaz.

Bayburt ovası Çoruh ve kolları tarafından sulanmaktadır. En fazla ilkbaharda su taşıyan Çoruh, bu mevsimde yatağından taşarak geniş yatağına yayılır ve buradaki ekili araziye zarar verir.

Bayburt ovasının doğal bitki örtüsü steptir. Eskiden mevcut bulunan ormanların tahribi sonucunda şimdi yereye otsu formasyon hakim olmuştur. Bu türlü

formasyon, bilindiği gibi parlak çiçekli, ve yaşama devresi ancak bir kaç haftalık olan bitkilerdir. Son yıllarda Bayburt ilçesi yakınında kurulan kavak fidanlığı Çoruh nehrinin geniş yatağından faydalanılmasını teşvik etmektedir. Bu sebepten vadi içlerinde otsu formasyon yerini kavaklıklara terketmiş bulunmaktadır.

Ekonomik kaynaklara temel olan Bayburt'un kısaca incelediğimiz doğal şartlarından sonra nüfus özelliklerine geçeceğiz. 1940 yılından itibaren oldukça muntazam bir görünüşle artan nüfusu 70.507 den 110.234'e ulaşmıştır. Bu nüfus daha çok vadi' ve etek bölümlerinde yaşamaktadır (Vadide 53, etekte 48 köy).

Nüfus yoğunluğu ise aynı süre içinde (1940 dan itibaren) 19 dan 32 ye yükselmiştir. Bu değeri ile Bayburt ovasında nüfus yoğunluğu (1970 de 32.7) Türkiye ortalama nüfus yoğunluğunun altında bir değer gösterir. Bayburt'ta nüfus daha ziyade kırlarda toplanmıştır. 1940 yılında nüfusun % 91 i kırlarda yaşarken, 1970 te bu oran % 87 ye düşmüştür ve bu oran bize şehirleşmenin son derece zayıf olduğunu gösterir.

Bayburt düzlüğünde şehir nüfusunun bu olanağanüstü düşüklüğu, ovada, halkın daha çok tarımla ilgilendiği ve büyük ticaret merkezlerinin kurulmadığını göstermektedir. Ayrıca halkın büyük bir bölümünün köy ekonomisi etkinliğinde yaşadığını da ortaya kor. Bu kapalı ekonomi, halkı, işgücü arayan bölgelere sevketmeğe zorlamaktadır. Bunun sonucunda Bayburt'ta göç önüne geçilemez sosyal bir olay haline gelmiştir. Genellikle babadan kalma marangozluk, duvarcılık ve taşcılık gibi sanat sahibi bulunan Bayburt'lular, bazen geçici bazan da sürekli olarak köylerini terkederek Erzurum, Trabzon, Samsun, İstanbul, Zonguldak gibi şehirlere yerleşip iş sahibi olmuşlardır. Nitekim, 1950 yılında Bayburt nüfusu 79.701 iken bu nüfus 1955 yılında 75.171 e düşmüştür. Bu düşüş beş yıl içinde Bayburt'u terkeden nüfusu açıkça göstermektedir.

Bayburt Ovasında, bilinen tarihi içerisinde ilk yerleşenler Hayasalardır. bunları Sakalar, Arsaklılar takip etmiştir. Daha sonraları Romalılar, İranlılar ve Bizanslılar Bayburt'a hâkim olmuşlardır. Nihayet Selçuklu devletinin başında bulunduğu Tuğrul bey 1206 da Bayburt'u almıştır.

Osmanlı devletinin doğuşundan sonra I. Selim 1514 yılında Bayburt kalesi ni zaptetti. Böylece Osmanlı imparatorluğu hudutları içerisinde giren Bayburt, sancak merkezi haline getirildi. Bu sancak 1926 yılına kadar Erzurum'a bağlı iken, bu yıldan sonra bir ilçe olarak Gümüşhane iline bağlandı. Bayburt bir ilçe merkezi olup Aydın-tepe, Demirözü ve Maden olmak üzere üç bucağı ve 175 köyü vardır.

Bayburt Ovasında yerleşme, havzanın iklim şartlarına, tarihî oluşumuna ve halkın sosyal alışkanlıklarına bağlı olmakla beraber, bu faktörlerin ortaya koyduğu yerleşme şekli daha ziyade topludur. Yol üzeri köylerinde kendini gösteren yol tipi yerleşme dışındaki köylerde meskenler küme köy karakterini taşırlar.

Burada meskenler her şeyden önce yakın çevreden elde edilebilen malzeme ile inşa edilirki, bu malzemelerin başında da çamur yer alır. Meskenler tek katlı çok yerde penceresiz ve son derece ilkindir. Aynı zamanda bir bölümü ahır olan iki bölümden ibarettir. Bayburt'ta yerleşme ve mesken yapı malzemesi ile yapımı, hayret edilecek kadar Doğu Anadolu bölgesini andırır.

Bayburt ovasının doğu bölümünde Çoruh vadisinin kenarında kurulmuş olan Bayburt, ovasının doğal, nüfus ve ekonomik bakımından merkezidir. Şair Zihni'leri, Celâli'leri ve İrşadi'leri yetiştiren Bayburt, Evliya Çelebiye göre, o yıllarda, kilim ve seccadesiyle meşhur, pazarlarda 5-10 bin kişinin alışveriş ettiği, 300 dükkân ve bedesteni bulunan bir merkezdi. Şehrin kuzeyinde bulunan ve bugün bile uzaklardan rahatlıkla görülen Bayburt kalesi Bizans hakimiyetinde iken ve I. Justinyanus zamanında tahkim edildi. Bayburt ve çevresinin en büyük tarihi eseri sayılan kale, altı köşe olarak yapılmış ve etrafı iki kalın surla çevrilmiş bulunmaktadır. Zamanla harab olan kale Saltukluların Erzurum Meliki Muğisiddin Tuğrul Şah zamanında tamir ve tahkim edilerek dış surlar çinilerle süslenmiş ve müstahkem mevki haline getirilmiştir. Kale ikinci tamirini Kanuni Sultan Süleyman zamanında görmüş ve böylece zamanımıza gelinceye dek dimdik ayakta kalabilmiştir.

Bayburt ilçe merkezinin Trabzon-Erzurum transit güzergâhında bulunması Bayburt'a önem kazandırmıştır. Sürati az ulaşım araçlarının Trabzon-Erzurum arasında çalıştığı sıralarda, Bayburt, yolcu ve vasıtaların gece konaklama merkezi bulunuyordu. Bu nedenle ilçe bu yolun önemli olduğu yıllarda gerek nüfus ve gerekse ekonomik bakımından gelişmişlik gösteriyordu. Bunun sonucunda ilçede hanlar, barınaklar ve Osmanlı imparatorluğu içine girdikten sonra da kervansaraylar inşa ediliyordu. İşte bu türlü çalışmalar Bayburt'u bir taraftan geliştirir zenginleştirirken, diğer tarafında etraftan nüfus çeken bir ortam haline getiriyordu.

Bu gelişme 20. asrın başına kadar devam etti. Bu yıllarda doğu-batı ticareti Trabzon-Erzurum-Tebriz yolunu terkedince Bayburt'un yukarıda belirtilen gelişme hızı da süratini kaybetti, hatta gerilemeye başladı. Bunun sonucunda da işsizlik başgösterdi ve böylece ekonomik gelişme durdu, hatta büyük sarsıntılar geçirerek halkın geçimi sadece ürünlerine bağlı kalmaya başladı.

Bayburt ilçe nüfusunu incelersek bu sonuca kolaylıkla ulaşabiliriz :

1927	7. 373	1955	13. 107
1935	10. 339	1960	11. 937
1940	10. 864	1965	15. 034
1945	9. 473	1970	20. 345
1950	9. 843		

2- Bayburt'un bilinen ekonomik olanakları:

Bayburt'un ekonomik olanaklarını daha detaylı inceleyebilmek için, bunları üç noktada toplamak gereklidir.

- A— Tarım olanakları,
- B— Hayvancılık olanakları,
- C— Yer altı olanakları.

A— Yayınlanmış araştırma ve incelemelere göre, Bayburt arazisinin faydalanma yönünden bölünüşü aşağıdadır.

	Ekili alanlar	Orman ağaçlık	Mer'a çayır	Bağ, bahçe sebzelik	İşe yarama- yan
km2 olarak	1321	34	1847	49	393
oran	%37	%09	%51	%1	%10.1

Bu değerler, Bayburt'ta arazinin yarısından fazlasının çayır ve mer'aya tahsis edildiği, bunu ekili alanların izlediğini göstermektedir. Gerçekte % 51 oranını kapsayan çayır ve mer'a, entansif hayvancılıkta, korunan veya hayvan yemi için özel olarak yetiştirilen çayır ve mer'a özelliğini taşımamaktadır. Bu oran Bayburt'ta adeta işe yaramayan eğimi fazla dağ yamaçları ile yüksek stepleri ihtiva etmektedir.

Bayburt'ta ekili alanların yarısından fazlası buğdaya, 1/4 i arpaya tahsis edilmektedir. Bayburt'ta buğdaya fazla toprak ayrılması, nüfus bölümünde de belirttiğimiz gibi, nüfusun daha çok kırsal topluluklar halinde yaşadığının bir sonucu olarak görünmektedir. Ayrıca iklim ve toprak şartları da Bayburt çiftçisini buğday ve arpa üretmesine zorlamaktadır. Fakat şunu da belirtmekte fayda vardır ki Bayburt'ta tarım ürünleri bir ticaret konusu olmamıştır. Çiftçi ancak ihtiyacını topraktan almayı düşünür. Çünkü ekime elverişli toprak az, iklim sert, çalışma koşulları ağır olan bu yörede, bugünkü koşullar altından başka türlü olması mümkün değildir.

Bayburt'ta tarımın başlıca problemi gübredir. Pancarın dışında hiç bir ürüne gübre verilmemektedir. Zira gübre uzun kışların en önemli bir ısıtma aracıdır. Bu nedenle herşeyden önce Bayburt veya yakın çevresine bir gübre fabrikası kurulmalıdır. Gübre kullanmanın yanında sulama ve araçların da zirai üretime girmesi önerilmelidir.

Yapılan hesaplara göre Bayburt'un ekilebilen arazisinin % 72 si sulamaya elverişli olduğu halde, bugün yersel imkânlarla ancak % 40 ı sulanabilmektedir.

Ancak son yıllarda Bayburt'un Dikmetaş, Nişantaş, Demirözü, Kaleardı, Maden ve Kıratlı bucak ve köylerinde sulama tesisleri inşa edilmiştir. Fakat bu

çalışmalar yetersizdir. Sulamaya elverişli olan yörede daha geniş ölçüde sulama tesislerine yer vermek zarureti vardır.

Netice olarak denilebilirki, çiftçinin karşılığını alabilmesi ve böylece normal bir yaşama standardına erişebilmesi için, tarım alanında tekniğin öngördüğü toprağın işlenmesi, üstün verimli tohum kullanılması gübre ve sulama gibi üretim artırıcı hamlelerin yapılması şarttır.

B— Hayvancılık olanakları:

Zirai faaliyetlerden daha önemli görülen hayvancılık, Bayburt'un önemli geçim kaynaklarından biridir. Çünkü iklim özellikleriyle, arazinin dağılışı gibi faktörlerin ortaya koyduğu koşullar, burada insanların geçim kaynakları konusunda hayvancılığın daima ön planda yer aldığını göstermektedir. Filhakika yağışlı mevsimlerde otlulu mer'alar, hayvan beslemenin en büyük avantajı olmuş ve sonucunda halk hiç bir devirde hayvan beslemeciliğini ihmal etmemiştir.

Burada, bütün doğu Anadolu Bölgesinde görüldüğü gibi, yazın yeşil otlarla beslenen hayvan, toprak kar altında kaldıktan sonra ahıra alınır. Ve sonbahardan itibaren sıhhi şartlardan yoksun, ilkel ahırlarda kuru ot, saman, kuru korunga gibi sadece tek rasyonla beslenir. Ve bu besleme sonucunda hayvan ilkbahara zayıf ve güçsüz olarak çıkar. Yeşil otlarla beslenen hayvan güç ve et bakımından değer kazanır.

Beslenme ve bakım şartları bakımından halen ilkel koşullar içinde bulunan hayvancılıktan, bu günkü haliyle fazla bir verim beklemek mümkün değildir. Eğer, yeniden düzenlenmiş ahır hayvancılığı, çeşitli rasyonlarla beslenme, hayvan hastalıklarına daha fazla ilgi ve nihayet hayvan ırkının ıslah çalışmalarında daha büyük gayret ve emek gösterilirse, aslında büyük bir gelişme potansiyeli arzeden Bayburt hayvancılığı süratle gelişir ve hayvancılık yöre için gelir getiren bir iş kolu haline gelmiş olur.

C— Yer altı olanakları:

Bayburt, madencilik bakımından halihazırda büyük zenginlikler göstermektedir. Halen işletilmekte bulunan Kop dağının Bayburt'a bakan yamaçlarındaki krom ile Maden bucağındaki bakır madenleri dikkate çeken üretimlerdir. Rezervleri ve labratuar çalışmaları yapılmamış bu madenlerde işletme küçük çapta ve ilkel metodlarla yapılır. Bayburt'un en önemli zenginliği hidroelektriğidir: Filhakika Yukarı Çoruh'un belirli vadi kesimlerinde gösterdiği doğal şartlar, Bayburt ve çevresinin kalkınmasında başlıca rolü oynayacak niteliktedir. Yapılan incelemelere göre Aydıntepe ve Bayburt ovalarının elektrifikasyonu ile sulanması için Çatıksu barajı, Konursu üzerinde Sarımeşe barajı ve Bayraktar barajı

konularında gerekli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar biterek, barajlar inşa edilirse Bayburt'un Kalkınmasında en önemli adım atılmış olacaktır.

Doğal olanaklarını incelemiş bulunduğumuz Bayburt'un kalkınması için her şeyden önce enerjii elde etmek ve bunun sonucunda sırasile şu ünitelere yer vermek faydalıdır:

1- Pancar ekimini geliştirecek çiftçiyi daha rantabl üretim imkânlarına kavuşturmak ve bu arada bir suni gübre fabrikası kurmak,

2- Kışı uzun Bayburt'ta, bu mevsimin meydana getirdiği işsizliğı gidermek için köylere kadar yaygınlaştırılması gereken küçük dokuma sanayi'nin kurulması,

3- Bayburt'ta hayvancılık çalışmalarına hız vererek, hayvan ürünlerini değerlendirecek, örneğin deri fabrikası tesis etmek,

4- Trabzon ve Erzurum gibi önemli pazar için Bayburt'ta bir süt ve tereyağ fabrikasının kurulmasını gerçekleştirilmelidir.

Kanaatımızca önem sıralarını dört maddede kısaca belirttiğimiz tarımsal ve sanayi çalışmaları ikmal edildiği takdirde Bayburt, memleketimizin en kalkınmış bir yöresi haline gelecektir.